

ŚRODKOWOSŁOWACKIE *KRIE(D)LO* 'SKRZYDŁO'

W hasło *kridlo* pierwszego tomu *Slovníka slovenských nárečí*, obok znanych z wszystkich trzech grup gwarowych¹ postaci kontynuujących prasłowiańskie **(s)krīdʎo* 'skrzydło', zestawiono także zapisy jednolitej na dużym obszarze postaci *krielo*. Przybiera ona kilka ściśle powiązanych ze sobą znaczeń (SSN I: 875):

1) 'skrzydło ptaka':

Kriela, hrdlo z husi, nohe, to sa povarili trošku vo vod'e (Devičie, okres Krupina)
Kura zatrepotala krielami (Bobrovec, okres Liptovský Mikuláš);

2) 'miotłka zrobiona z obciętego gęsiego lub kaczego skrzydła':

To sa pozmetalo krielom (Devičie, okres Krupina)
Vezni s komori krielo a povimetaj tie rúri! (Dolná Lehota, okres Dolný Kubín);

3) 'rzecz przypominająca skrzydło (część [skrzydło] drzwi lub okna)':

Brána bola z treslov na dve kriela (Čelovce, okres Modrý Kameň);

4) 'część kołowrotka przypominająca skrzydło, przez którą przędza przechodzi z kądzieli na cewkę':

krielo (Il'anovo, okres Liptovský Mikuláš);

5) 'przednia część pługa, lemiesz':

krielo (Paludza, okres Liptovský Mikuláš).

Jako zdrobnienie do dwóch pierwszych znaczeń notowano postać *krielko* (Cinobaňa, okres Lučenec) lub *krieľce* (Selce, okres Banská Bystrica).

Postać *krielo* znajdujemy też w wielu wcześniejszych opracowaniach. Notuje ją Kálal (1923: 272–273, z Botta²), a także autor monografii gwar liptowskich (*krieľo*, *krielo* [Štiavica, Likavka, Martinček, Lisková, Vážec, Ivachnová, Liptów wschodni]: Stanislav

---

¹ W środkowosłowackiej zaświadczonej obficie, ale głównie na peryferiach: północnej (Hruštín, okres Námestovo), zachodniej (Návojevce, okres Topol'čany, Lutilla, okres Kremnica, Pukanec, okres Levice, Martin) i południowo-wschodniej (Rochovce, okres Rožňava, Rimavská Píla, okres Rimavská Sobota, Kameňany, okres Revúca) (ograniczamy się do danych SSN).

² Urodzonego w Wyšnym Skálniku koło Rimavskiej Soboty w Gemerze.

1932: 240, 242). Zwoleńskie postacie *krijęło* (Zvolen, Dačov Lom) wydobył od studiujących we Francji Słowaków i opublikował L. Tesnière (1933: 57, 80).

Wyraz posiada też pewną tradycję w języku literackim; w znaczeniu 'skrzydło ptaka, motyla' trafił do SSJ (I: 770, s.v. krielo) z kwalifikatorem „bás.” (poetycki). Użył go w swym wierszu m.in. Štefan Žáry (urodzony w Ponikach koło Bańskiej Bystrzycy), zaś form deminutywnych *krielko* i *krielce* (identycznych zatem ze wskazanymi wyżej gwarowymi) orawiak Hviezdoslav oraz pochodzący z Liptowa Martin Rázus.

Dostrzegamy dwie różnice formalne dzielące obie formy: niezgodność wokalizmu (-i- wobec -ie-) oraz brak -d- w sufiksie. Według danych słownika słowackiego obie te cechy korelują ze sobą w sposób znakomity, istnieją postacie *kridlo* i *krielo*, brak natomiast form **kriedlo* i **krilo*. Jednakże głębsza eksploracja słowackich opracowań leksykograficznych i dialektologicznych ujawnia istnienie również tych ostatnich. Postacie *kriedlo* i *kriedelce* notuje słownik Kálala (1923: 272–273), zaś opracowanie J. Stanislava (1932: 242) dokumentuje postać *krieduo* w gwarach liptowskich (Štrba). Wreszcie w zachodnim Novohradzie znajdujemy postać *kriedla* (obok *krielka*), i to w nienotowanym przez inne źródła słowackie znaczeniu 'płetwy ryb' (Matejčík 1975: 95). Z kolei *krilo* jest dobrze poświadczane w gwarach orawskich (Zubrohlava, Nižná: Habovštiak 1965: 85, 129, 134, 234) i liptowskich (Štiavice, Biely Potok: Stanislav 1932: 242; por. też Stanislav 1958: 322, 446). Niekiedy notowano ją obok *krielo*, w tej samej wsi (jak w Ivachnowej, Stanislav 1932: 242). Trzeba zatem stwierdzić, iż przynajmniej dla tego wyrazu SSN nie daje, niestety, pełnego, wiarygodnego obrazu postaci fonetycznych³ ani nawet pełnej gamy znanych gwarom znaczeń.

Wyspowe występowanie postaci *kriedlo* pozwala uznać ją za pierwotną względem *krielo*. Ta ostatnia zaś to zapewne jeden z przykładów dawnego uproszczenia pierwotnej grupy **-dl-* (Stanislav 1958: 322–334, tam starsza literatura; ASJ I mapy: 290–292). Areal tej postaci prawie w całości pokrywa się z obszarem największej koncentracji form z uproszczoną grupą **-dl-*.

Natomiast zmiana -i- > -ie- czy starsze **-ē-* nie jest, jak można sądzić z opracowań słowackiej fonetyki historycznej, zjawiskiem bardziej typowym, porównywalnym choćby z dobrze udokumentowanym w polskim obniżaniem samogłosek wysokich w pozycji przed płynnymi. Stanislav przytoczył jeden tylko przykład na zmianę wysokiej (i to etymologicznego **-y-!*) w -ie- po -r- (*pokrýuka* > *pokriëuka* > *pokriouka*), nie zawahał się jednak przed bezpośrednim wywodem postaci *krielo* z *krilo* (1958: 446), sugerując zresztą, chyba na podstawie stanu rosyjsko-białoruskiego, iż chodzi tu o etymologiczną grupę *-rý-*⁴. *Krieda* jako wyraz nierodzimy nie dopuszcza tak jednoznacznej interpretacji. Równie mizerne są paralele na zmianę -il- > -el-; mowa jedynie o zmianie *kobyła* > *kobela*⁵. *Ortiel'*, pożyczka może z polskiego *ortel*, jest również raczej bezwartościowa jako paralela. *Krielo* byłoby więc najpewniej i najobficiej udokumentowanym słowackim przykładem na zmianę -i- >

³ Stanislav (1958, s. 325) za Tesnièrem (1933, s. 57) podaje także wschodniosłowackie (szaryskie) formy *kredlo*, *kredzelko*. Jednakże w gwarach tych dawne **-ē-* długie przechodzi zasadniczo w -i-, można zatem przypuszczać, iż wykolejenie **-i-* w -e- nastąpiło dopiero po tej zmianie i po zaniku iloczasu. Wyraz kontynuowałby więc raczej dawne **kridlo* lub stanowił późną pożyczkę ze środkowosłowackiego.

⁴ Na podstawie stanu rosyjskiego w słowackim w XIX w. przejściowo lansowano ortografię *krýdlo*. Postacie wschodniosłowackie obecnie powszechnie objaśnia się paratymologicznym podciągnięciem pod czasownik *kryt'* < *kryti* (por. Fasmer ÉSRJ II, s. 389; Skok ER II, s. 195; ÉSSJa XII, s. 153).

⁵ SSN I 792 zna tylko *kobola* i *kobula*. W ASJ I znajdujemy mapę 199, na której przedstawiono formy wyrazu w ponad 300 miejscowościach na całej Słowacji. Również tam brak zupełnie postaci *kobela*.

-e- po -r-. Fakt ten musi rodzić nieufność i skłaniać do poszukiwania odmiennego, niefonetycznego objaśnienia genezy dyftongu -ie-.

Na podkreślenie zasługuje także duży rozrzut terytorialny postaci *krielo*. Występują one na peryferii południowej (okresy Modrý Kameň, Lučenec, Krupina), środkowej (Zvolen) i północnej (okresy Liptovský Mikuláš, Dolný Kubín), jedynie z okresu Brezno przekazów zupełnie brak. Okoliczność ta przemawia przeciwko stosunkowo świeżej metryce postaci z rdzennym -ie-, choć, z drugiej strony, nieco niepokoi całkowity brak takiej formy w materiałach słowackiego słownika historycznego, znającego jedynie *kridlo* (HSSJ I: 136–137); częściowo może to wynikać z silnego wpływu czeskiego. Słowem, *krie(d)lo* i *kridlo* najpewniej kontynuują dwie w perspektywie prasłowiańskiej formalnie odrębne, choć pokrewne jednostki leksykalne. Postać słowacka z samogłoską „typu -e-” ma bowiem odpowiedniki w gwarach czakawskich.

Stanislav (1932: 114³⁹) wzmiankuje występowanie postaci *hrelo* w ikawskiej gwarze czakawskiej wyspy Hvar, interpretując ją jednak jako „hiperpoprawny ekawizm” odrzuca możliwość jej genetycznego związku ze słowackim *krie(d)lo*. Tymczasem formy z samogłoską -e- występują w czakawskim w znacznie szerszym zasięgu, także w tych gwarach, w których samogłoskę tę można uznać za regularny kontynuant starszego *-ě-. Mają one dość obfitą dokumentację począwszy od XVII wieku (RJAZ V: 501). Jako *krelo* (obocznie *hrelo*⁶) występują w gwarach czakawskich w znaczeniu ‘skrzydło’, rzadziej ‘pletwa’ i w kilku wariantach iloczynowo-akcentowych⁷ – z długą samogłoską i oksytonezą, z krótką samogłoską i oksytonezą, a także z krótką samogłoską i barytonezą w liczbie pojedynczej oraz alternacją *krótka* w pl. – długa w sg. Postać słowacka zgadza się prozodycznie z pierwszą z nich (utrzymanie długości przed akcentem krótkim w sg., a w liczbie mnogiej pod nowym akutem), stąd też ją właśnie wypada uznać za pierwotną. Na północy, w Istrii i gwarach kontynentalnych wysp czakawskich, zaświadczone postaci *krêlô*, pl. *krêlâ* (Nemanić 1884: 510), *krélo* (Stubica: Lukežić 1990: 60). Natomiast formy z samogłoską skróconą zapisano na całym obszarze: w Istrii i czakawszczyźnie północnej, np. *krêlo*, pl. *krêla* w Vodicach (Ribarić 1940: 160), *krelô*, pl. *krêla* w Orbaniciach (Kalsbeek 1998: 103, 472)⁸, *krêlo* na Rabie (Kušar 1894: 4), ale także w środkowej Dalmacji – na Vrgadzie *krelô*, pl. *krêl’â* (Jurišić 1973: 97), na Dugim Otoku *krêlo* (Cronia 1928: 77), na Hvarze *hrelô*, *frêlô* (Hraste 1935: 11, 24; por. też ČDL I: 457). Najciekawszy jest przekaz z północnodalmatyńskiej wyspy Susak, wedle którego skrócenie wystąpiło w pl., natomiast sg. zachowuje długość i oksytonezę (*krêlô:krelâ*, por. Hamm e.a. 1956: 164). Owo *paradigma difficiolor* wskazuje, iż innowacja polegająca na utworzeniu postaci *krêla* szerzyła się od południa ku północy, opierając się zapewne na ambiwalencji gen. pl. *krêl* – już w prasłowiańskim nowy akut krótki występujący przed końcówkowym *-ъ na samogłoskach z etymologicznego punktu widzenia krótkich zastąpiony został swym długim odpowiednikiem. Wychodząc od dwuznacznego gen. pl., inne formy paradygmatu pluralis tworzyć można zarówno jako *krêla* itp., jak i *krêla* itd. Z kolei innowacyjne *krêla* tłumaczy morfolologiczne, proporcjonalne skrócenie samogłoski w liczbie pojedynczej (proporcje *sêla:selô* =

⁶ h- bywa objaśniane rozmaicie – niekiedy z dawnego k-, jako przejaw tendencji do takiej zmiany w pozycji przed płynną w dialektach serbsko-chorwackich (*hruška, hlaće*, por. Skok ER II, s. 195), ale także z obocznej postaci z *s-mobile (ĚSSJa XII, s. 153–154).

⁷ Niektóre formy są wieloznaczne, np. *krêlo* (Šušnjević) z gwary bez intonacji, bez oksytonezy i ze wzdłużoną sylabą otwartą (Lukežić 1990, s. 57).

⁸ W dialekcie tym barytoniczne formy z długim akutem (obligatoryjne w nom.-acc. pl.) pojawiły się także u wszystkich neutrów z etymologiczną krótką w rdzeniu (Kalsbeek 1998, s. 102–106).

krĕla:krĕlō oraz *dĕla:dĕlo* = *krĕla:krĕlo*). Wpływ pluralis na singularis wydaje się o tyle prawdopodobny, że w znaczeniu 'skrzydło' po zaniku kategorii liczby podwójnej (jak powszechnie na obszarze serbsko-chorwackim) postacie pluralne były używane zapewne częściej od syngularnych.

Najprawdopodobniej wyraz słowacki i czakawski kontynuują prasłowiańskie dialektalne **krĕdlō*. Odmienny wokalizm postaci czakawskich został dostrzeżony dość dawno (por. np. Berneker SEW I: 616), lecz objaśniano go rozmaicie. Tak np. Skok ER II: 195, s.v. *krilo* w jednym miejscu uważał ją za wtórna względem *krilo*, kilkadziesiąt wersów dalej (s. 196) wyprowadzał z prapostaci **(s)qer-dlo*. Oczywiście ten lapsus (forma wydałaby **čerdlo* > **črĕlo*) prostuje ĖSSJa XII: 153–154, proponując w zamian **krojdlō*- oboczne względem **krejdlō*-. Wskazanie odpowiedników słowackich znacząco wzmacnia tę hipotezę. Jednakże trudno wskazać przykłady derywatów z sufiksem **-dlo* dochodzących do podstawy na stopniu **-o-*, o ile nie występuje on już w samym wyrazie motywującym. Jeszcze trudniej zidentyfikować pary wyrazów utworzonych tym sufiksem od tego samego pierwiastka, ale na różnych stopniach wokalicznych (por. Vaillant 1974: 412–414, 420–422; SP I: 113–114). Nasuwa to przypuszczenie, iż postać **krĕdlō* powstała w wyniku skrzyżowania starszego **krīdlō* z bliskoznacznym lub synonimicznym wyrazem zawierającym rdzenne **-ĕ-*.

Wyrazy takie wskazać nietrudno. Ustaloną pozycją w leksykonie prasłowiańskim cieszy się leksem **(s)krĕlje* (lub **[s]krĕlja*), nom. du. **(s)krĕlji*⁹, rekonstruowany na podstawie pol. *(s)krzele*, *skrzela*, słowackiego *krel'a*¹⁰ i serbsko-chorwackiego *krĕlje* (RJAZ V: 501; RMS III: 51; RSAN X: 484), też słoweńskiego *krelje* 'nogi' (Brückner 1927: 497; Machek 1968: 549–550; Skok ER II: 189; ĖSSJa XII: 131–132; SEK IV: 297–298). Kontynuanty wykazują głównie znaczenia 'skrzele ryby' i 'skrzydło', w lechickim paleta znaczeń jest bogatsza ('płetwa ryby', 'kość pacierzowa', 'drzazga', 'korzeń zębów', 'poły płaszcza', 'rondo kapelusza')¹¹. Na nie zaświadczone tu bezpośrednio znaczenie 'skrzydło ptaka' wskazuje czasownik *roskrĕlēc* 'rozpostrzeć skrzydła'.

Z tą ostatnią pozycją wiąże się ściśle znane z kontynuantów słoweńskich i serbsko-chorwackich **krĕljōt* 'skrzydło' (ĖSSJa XII: 132), por. sle. *krĕljut*, *krilōt*, *krilūt*, *krĕljūt* 'skrzydło' (Pleteršnik I: 462; Bezłaj ES II: 92), s.-ch. *kreljut*, także 'łuski' i 'skrzele' (RJAZ V: 501–502, RSAN X: 484), gwar. czakawskie *krĕljut*, *krĕjut* 'skrzydło; płetwa'. Jedynym realnym objaśnieniem wyrazu wydaje się hipoteza kontaminacji wyjściowego **(s)krĕlje* z inną, odtwarzaną jako **perqōt* (sch. *pĕrut*, sle. *perōt*, *perūt*, *perotnica*, czes., śla. *perut*), por. Skok ER III: 641–642; Bezłaj ES II: 26–27) nazwą skrzydła, skąd zapewne przeniesiono rzadkie, osobliwe zakończenie **-qōt*.

Słowiański zna też pewne postacie mogące wskazywać na oboczne **(s)krbl-* z możliwym w tej kategorii derywatów stopniem zanikowym. Przeciwno założeniu późnej, wtórnej redukcji *krel-* lub *kril-*, której przykładów dostarcza skądinąd czakawszczyzna, przemawia dość szeroki zasięg tych postaci, obejmujących oprócz czakawszczyzny (*krljāk*, *škrljāk*) także kajawszczyznę (*škerljōk* w Bedni), zachodnią sztokawszczyznę (*škrljāk*, *škrlja*, *škrlika*) i obszar słoweński (*škrljāk*), por. Bezłaj ES II: 93, s.v. *krilo*; Skok ER II: 195. Wspólnym znaczeniem tych wyrazów jest 'kapelus z szerokim rondem', co nawiązuje

⁹ Mylnie określany przez ĖSSJa XII, s. 131 i W. Borysia (SEK IV, s. 298) jako nom. pl.

¹⁰ Wyraz ten podaje tylko Machek (1968, s. 549), nie można go odszukać w podstawowych słownikach słowackich.

¹¹ W. Boryś (SEK IV, s. 298) podejmuje próbę sprowadzenia tych znaczeń do wyjściowego 'płetwa ryby'.

zapewne do podstawowego 'skrzydło' lub 'płetwa' (por. przytaczaną wyżej semantyczną paralełę kaszubską). Być może do tych postaci nawiązuje *krļjūšt* 'łuska; skrzele' (RJAZ V: 596–597; RMS III: 79; RSAN X: 607–608; por. Skok ER II: 189: kontaminacja z *ljusk-*). W tymże odmiennym znaczeniu postaci takie poświadczą także macedoński (*škrļjušt*). W RMS III: 79 znajdujemy też postać *krļjūt* w znaczeniu 'boczna część czegoś'.

Objaśnienie formy **krēl-* nie nasuwa istotnych trudności. Zidentyfikujemy w niej pierwiastek **(s)krej-*, któremu należy przypisywać znaczenie 'wykonywać jednostajne ruchy okrężne lub wahadłowe'¹², pierwiastek na stopniu **-o-* oraz formant **-lo-*, tworzący przymiotniki o znaczeniu czynnościowym wyrażanym przez podstawę werbalną. W indoeuropejskim derywaty takie były oksytoniczne, wymagając pierwiastka bądź na stopniu zanikowym, bądź właśnie na stopniu **-o-*. Historycznie znajdujemy je jako rzeczowniki o wartości kategoryjnej zwykle nominów agentis lub instrumenti (Benveniste 1935: 40–49; Meillet 1958: 227; Vaillant 1974: 415–416, 550–553; SP I: 103–104). **(s)krēlje* to zatem etymologicznie 'to, co się porusza okrężnie lub wahadłowo', z późniejszą specjalizacją semantyczną w 'skrzydło ptaka' lub 'płetwa'¹³. Dodajmy, że od tego samego pierwiastka – wprowadzając na odmiennym, tzw. pełnym stopniu wokalicznym i z odmiennym formantem – wywodzi się również synonim **krīdlo* (ĖSSJa XII: 152–154, tam dalsza literatura).

Trzeba tu podkreślić, że wysunięta wyżej interpretacja „kontaminacyjna” spełnia wszelkie wymagania stawiane takim objaśnieniom: zidentyfikowano dwa wyrazy właściwie synonimiczne i wykazujące wyraźne podobieństwo formalne, zaś areal postaci skontaminowanej (środkowosłowacki, czakawski) zawiera się całkowicie w areale każdej z form wyjściowych (ogólnosłowiańskie **kridlo* i znane ze słoweńskiego, słowackiego, polskiego i serbsko-chorwackiego **[s]krēlje*). To samo odnosi się do zakładanej kontaminacji postaci **perqtb* i **(s)krēlje*. Wczesna, jeszcze prasłowiańska, chronologia kontaminacji pozwala uzasadnić brak skrótu samogłoski **-ē-* (utrzymanie długości przedakcentowej), mimo że skróót ten, niezbyt zresztą jasny (pod starym akutem?), wystąpił w nazwie skrzeli.

Nie wszyscy autorzy zauważają, iż słowiańskie **(s)krēl-* posiada prawie dokładne (wyjąwszy częściowo *s-mobile*) odpowiedniki formalno-znaczeniowe w litewskim. W starolitewskim zaświadczonego postać *skrielis* 'skrzydło; płetwa' (Żulys 1966: 158–160; LKŽ XII: 1068), która może stanowić dawne neutrum na **-io-* (**skroiljo-*, choć dyftong *-ie-* oczywiście dwuznaczny). Odpowiadałaby ona zatem słowiańskiemu **skrēlje*. Istnieje także zaświadczony już w XVIII wieku wyraz **-o-* tematyczny *skrielas* w znaczeniu 'miotekła, zazwyczaj sporządzona z gęsiego skrzydła' (Żulys 1966: 159; LKŽ XII: 1068). Formy te nie muszą być sławizmami (Żulys 1966: 160–161; inaczej Skok ER II: 189); nawet notowane w Biblii Bretkuna *skrelis* z monoftongicznym *-e-*, zapewne długim (Żulys 1966: 157–158) można tłumaczyć wpływem innowacyjnej formy czasownikowej *skrēti* (por. o niej Kurschat III: 2192; innowacja wyszła zapewne z długowokalicznego praeteritum).

¹² Litewskie *skriēti*, *skriejū*: *skreju* (gwarowe żmudzkie), też *skrēti*, *skrēju*, a także kilka innych postaci pochodnych (*skriesti*, *skrajoti*, *skristi*, *skraidyti* itd.), w znaczeniach m.in. 'kreślić, rysować okrag; poruszać się po okregu; obracać się, toczyć się; latać dookoła (o ptakach), bujać w powietrzu; fruwać; poruszać się szybko, bieć' (LKŽ XII, s. 1070–1073). Por. Trautmann 1923, s. 267–268, Pokorny IEW, s. 935; Fraenkel LEW, s. 814, 817. Znaczenie 'latać' (skąd 'poruszać się szybko', por. polskie *latać* 'biegać szybko, być tu i tam') rozwinęło się z **machać skrzydłami*, to zaś z wyjściowego 'poruszać czymś wkoło; zataczać koło'.

¹³ Pierwotnie zapewne tylko 'płetwa zwana piersiową lub skrzelową, ewentualnie też brzuszne / odbytowe', bowiem te właśnie płetwy poruszają się w sposób odmienny od pozostałych, wykonując ruchy okrężne. Założenie takiego znaczenia umożliwia także łatwe uzasadnienie przeniesienia wyrazu na znajdujące się tuż obok płetw piersiowych większości ślōdkowodnych ryb środkowoeuropejskich skrzela.

***

Bliższy wgląd w problematykę ujawnia jednak dość istotną rysę na tym pozornie bardzo jasnym obrazie. Jest nią brak wyrazistych refleksów etymologicznej samogłoski *-ē- w językach słowiańskich. Formy słoweńskie, słowackie (jeśli chodzi o samą barwę samogłoski), polskie¹⁴ są dwuznaczne, natomiast materiał serbski i chorwacki raczej przeczyłby hipotezie o rdzennym *-ē- w tej rodzinie wyrazowej. Gwary sztokawskie i czakawskie pod względem refleksów tej samogłoski można podzielić na ekawskie, ikawskie, ekawsko-ikawskie i (i)jekawskie. Oczekiwalibyśmy zatem, że postacie z -e- wystąpią w gwarach ekawskich, zaś w mieszanych gwarach ekawsko-ikawskich (tam, gdzie dystrybucja regulowana jest prawem Meyera-Jakubinskiego¹⁵, por. Lukežić 1990: 11–29), -e- kontynuowane będzie w *krelo*, -i- w **kriljut* i **(s)krilje*, natomiast w gwarach (i)jekawskich przynajmniej częściowo¹⁶ znajdziemy rdzenne -je- lub -ije-. Refleksów ikawskiego *krilo* nie można natomiast jednoznacznie zidentyfikować ze względu na jego homonimię z kontynuantami **kridlo*. Otóż zasięg postaci typu *krelo* w czakawskim wykracza znacznie poza areal gwar ekawskich i ekawsko-ikawskich, są one dobrze poświadczone w uważanych za konsekwentnie ikawskie gwarach południowych (Vrgada, Hvar). Postaci (i)jekawskich w ogóle nie udało się odszukać, nie dają ich serbskie i chorwackie tezaury (RJAZ¹⁷, RMS, RSAN), nie stwierdziliśmy ich także podczas – dość wprawdzie pobieżnej i sondażowej – kwerendy słowników gwarowych¹⁸. Możemy wskazać jedynie *andeo krilutić* z ikawskiego kraju imockiego oraz postać *krilut* z pewnego zabytku cerkiewnego (RJAZ V: 548; por. Skok ER II: 195), aczkolwiek i te świadectwa nie są zupełnie pewne ze względu na możliwość wpływu wyrazu *krilo* na ich wokalizm rdzenny.

Nielatwo odstąpić od tradycyjnej rekonstrukcji **-krēl-*, zastępując ją rekonstrukcją rdzennego -e- w tej rodzinie¹⁹. Komplikowałoby to znacznie wywód etymologiczny, choć nie wymuszałoby rezygnacji z dotychczasowej identyfikacji pierwiastka. Otóż jeśli, jak sugeruje stan litewski, praesens tego czasownika brzmiało **(s)krejelo-* i powstało jako klasyczne praesens tematyczne na **-elo-*, można wyobrazić sobie, że w pewnym momencie zostało ono zinterpretowane jako praesens na **-je-*, skąd wyabstrahowanie „neopierwiastka” **(s)kre-*. Reanaliza taka znajdowałaby oparcie w licznych formach praesens na **-je-*, mających obok siebie derywaty pozbawione joty typu **znaje* : **zna-* (także w derywatach imiennych). Interpretacja powyższa pozostaje jednak całkowicie hipotetyczna i speku-

¹⁴ Tu także *skrzal(e)*, ale polskie -a- w miejscu etymologicznego *-ē- w rdzeniu dawnego wyrazu **-io-* tematycznego nie może stanowić refleksu czysto fonetycznego i jako takie wymaga specjalnego objaśnienia. Wpływ hipotetycznego **krza(d)lo* stanowi jedną tylko z nasuwających się możliwości.

¹⁵ Formuła ta bardzo przypomina warunki przegłosów lechickich i polskich: samogłoska bardziej tylna i niższa (-e-) utrzymuje się przed przedniojęzykową, jeśli w następującej sylabie nie występowała przed zanikiem jorów samogłoska przednia lub jota. W innych pozycjach następuje identyfikacja z -i-.

¹⁶ Wobec tendencji do rozwoju jacia w -e- w pozycji po -r- również w tych gwarach.

¹⁷ Postaci ijekawskiej *krijelo* użył dwu autorów czakawskich XVI–XVII w., mianowicie pochodzący ze Splitu A. Komulović oraz urodzony na Pagu B. Kašić. Gwary tych miejsc nie są (i)jekawskie, stąd też postacie owe musimy uznać za hiperyzmy, oparte na mylnej interpretacji znanego autorom wariantu *krilo* < **kridlo* (por. RJAZ V, s. 541).

¹⁸ Burgenlandzkie postacie *kriēlut* (Koschat 1978, s. 222), *kriēlut* (Neweklowsky 1978, s. 327) nie dokumentują pierwotnej barwy *-ē-, ich dyftongi powstały w rezultacie dyftongizacji wtórnego długiego *-ē-, stanowiącego refleks dawnego długiego i krótkiego (jeśli wtórnymie wzdłużonego w sylabie otwartej) *-ē-, ale także **-e-* i **-e-*.

¹⁹ Tak np. w drugim tomie *Słownika prasłowiańskiego* (SP II, s. 153) znajdujemy s.v. **čerlušć* odsyłacz do hasła rekonstruowanego w postaci **skrelja*.

tywna, czysto teoretyczna, nie potrafimy poprzeć jej paralelami podobnej derywacji nominów sufiksalnych od (nielicznych zresztą) praesentiów czasownikowych o strukturze **(...C)Ceje|o- > *(...C)Cbje-*.

Głównym argumentem za obecnością jacia – oprócz odpowiedników bałtyckich i wyobrażeń dotyczących funkcjonowania systemu słowotwórczego w epoce powstawania tych wyrazów – jest obecnie iloczas słowackiego *krielo*. Tendencji do morfologicznego wzdłużania etymologicznie krótkiej samogłoski rdzennej w neutrach na **-lo*, a nawet w ogóle w neutrach twar-dotematowych w tym języku nie obserwuje się (por. Nonnenmacher-Pribić 1961: 93–95). Transformacja tego rodzaju jest w jakimś stopniu możliwa (gdyż alternacja iloczasowa samogłosek rdzennych *króitka* [większość form przypadkowych] : *dluga* [gen. pl.] w wyrazach tych występuje), por. gwar. *piero* < **per^lo*, jej wystąpienie dziwiłoby jednak w wyrazie, dla którego w sposób umotywowany podejrzewa się rdzenne **-ě-*.

Kompleks problematyki etymologicznej tej rodziny wyrazowej wymaga więc dalszych badań, a postępu i wyjścia z obecnego impasu można oczekiwać jedynie w wyniku powiększenia poddawanej analizie leksykalnej bazy materiałowej.

BIBLIOGRAFIA

- ASJ – *Atlas slovenského jazyka, I, Hláskoslovie*, Bratislava 1968.
- Benveniste E. (1935), *Origines de la formation des noms en indo-européen*, Paris.
- Berneker SEW – Berneker E., *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, I–II, Göttingen.
- Bezlaj ES – Bezlaj F. (1977–), *Etimološki slovar slovenskega jezika*, I–, Ljubljana.
- Cronia A. (1928), *Građa o božavskom narječju*, „JF” VII, s. 69–110.
- ČDL – *Čakavisch-deutsches Lexikon*, I, R. Olesch (red.), Köln–Wien 1979.
- ĖSSJa – *Ėtimologičeskij slovar' slavyanskich jazykov*, O.N. Trubaczow (red.), I–, Moskva 1974–.
- Fasmer ĖSRJ – Fasmer M. (1964–1973), *Ėtimologičeskij slovar' russkogo jazyka. Perevod s nemckogo i dopolnenija O.N. Trubačeva*, I–IV, Moskva.
- Fraenkel LEW – Fraenkel E. (1962–1965), *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, I–II, Heidelberg–Göttingen.
- Habovštiak A. (1965), *Oravské nárečia*, Bratislava.
- Hamm J., Hraste M., Guberina P. (1956), *Govor otoka Suska*, „HDZ” I, s. 7–213.
- HDZ – *Hrvatski dijalektološki zbornik*, Zagreb.
- Hraste M. (1935), *Čakavski dijalekat ostrva Hvara*, „JF” XIV, s. 1–55.
- HSSJ I – *Historický slovník slovenského jazyka*, I, A–J, M. Majtán (red.), Bratislava 1991.
- JF – *Južnoslovenski filolog*, Beograd.
- Jurišić B. (1973), *Rječnik govora otoka Vrgade. Uspoređen s nekim čakavskim i zapadnoštokavskim govorima*, Zagreb.
- Kálal M. (1923), *Slovenský slovník z literatury aj nářečí*, Banská Bystrica.
- Kalsbeek J. (1998), *The Čakavian dialect of Orbanići near Žminj in Istria*, Amsterdam–Atlanta.
- Koschat, H. (1978), *Die čakavische Mundart von Baumgarten in Burgenland*, Wien.
- Kurschat – Kurschat A. (1968–1973), *Litauisch-deutsches Wörterbuch*, I–IV, Göttingen.
- Kušar M. (1894), *Rapski dijalekat*, „Rad JAZU” CXVIII (XL), s. 1–54.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, I–, Vilnius 1941–.
- Lukežić I. (1990), *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*, Rijeka.
- Machek V. (1968), *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha.
- Matejčík J. (1975), *Lexika Novohradu. Vecný slovník*, Martin.

- Meillet A. (1958), *Wstęp do językoznawstwa indoeuropejskiego*, Warszawa.
- Nemanić D. (1884), *Čakavisch-kroatische Studien. Erste Studie (Fortsetzung)*, „Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften” (Wien) CV, s. 505–572.
- Newekłowsky G. (1978), *Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete. Mit 52 Dialektkarten*, Wien.
- Nonnenmacher-Pribič E. (1961), *Die baltoslavischen Akzent- und Intonationsverhältnisse und ihr quantitativer Reflex im Slowakischen*, Wiesbaden.
- Otrębski J. (1965), *Gramatyka języka litewskiego. Część II. Nauka o budowie wyrazów*, Warszawa.
- Pleteršnik – Pleteršnik M. (1894–1895), *Slovensko-nemški slovar*, I–II, Ljubljana.
- Pokorny IEW – Pokorny J., *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern.
- Ribarić J. (1940), *Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri*, „Srpski dijalektološki zbornik” IX, s. 1–207.
- RJAZ – *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb 1880–1976.
- RMS – *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*, I–VI, Novi Sad 1967–1976.
- RSAN – *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, I–, Beograd 1959–.
- SEK – Boryś W., Popowska-Taborska H. (1994–), *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, I–, Warszawa.
- Skok ER – Skok P. (1971–1974), *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb.
- SP – *Słownik prasłowiański*, F. Sławski (red.), I–, Wrocław itd. 1974–.
- SSJ – *Slovník slovenského jazyka*, I–VI, Š. Peciar (red.), Bratislava 1959–1968.
- SSN I – *Slovník slovenských nářečí*, I, A–K, I. Ripka (red.), Bratislava 1995.
- Stanislav J. (1932), *Liptovské nárečia*, Turčiansky Svätý Martin.
- Stanislav J. (1958), *Dejiny slovenského jazyka. I. Úvod a hláskoslovie*², Bratislava.
- Tesnière L. (1933), *Les diphones tl, dl en slave: essai de géolinguistique*, „Révue des Études Slaves” XIII, s. 51–100.
- Trautmann R. (1923), *Baltisch-slavisches Wörterbuch*, Göttingen.
- Vaillant A. (1974), *Grammaire comparée des langues slaves. IV. Formation des noms*, Paris.
- Žulys V. (1966), *Keleto retų žodžių istorija*, „Baltistica” I (2), s. 151–161.